

11.

Latviešu
VALODAS
KULTŪRAS
jautājumi

1975

kopīgas visu padomju tautu valodām un tiek lietotas Padomju Savienības robežās.

Pašreizējā latviešu valodas prakses tendence ir ikviena veida abreviatūras, starp tām arī dažas zilbju (vienzilbes, dažkārt arī daudzsilbju) abreviatūras rakstīt ar lielajiem burtiem (piemēram, *EKSPO-74*, *LAT-INFORM*) un tādējādi tās atšķirt no pārējā teksta. Abreviatūras, ko lieto sugas vārda nozīmē (piemēram, *kolhozs*), raksta ar mazajiem burtiem, turpretī abreviatūras ar īpašvārda nozīmi (piemēram, *Donbass*) — ar lielo sākumburtu.

M. SOMANE

XI—XVI GS. PERSIEŠU UN ARĀBU DZEJNIEKU VĀRDI

Nemirstīgi un slaveni ir Austrumu renesanses dižie dzejnieki. Viņu ir daudz. Ap X gadsimtu pie Austrumu feodāļu galmiem pat izveidojās, ja tā varētu teikt, savdabīgas propagandas cunftes jeb resori, kas apvienoja vārda māksliniekus. Katru resoru vadīja īpašs dzejas augstmanis ar titulu *malik oš-šoara* — dzejnieku valdnieks. Viņa pārziņā poēzijas laukā darbojās pakļautie dzejnieki. Daļa no tiem iegājuši literatūras vēsturē ar diezgan nicinošu nosaukumu — galma panegīriķi, tas ir, feodāļu slavinātāji. Starp panegīriķiem bija ne mazums talantīgu dzejnieku, kuru darbiem vēl šodien ir literāra nozīme. Izdevuma mazo apmēru dēļ tikai dažus no tiem iespējams minēt atveidojamo vārdu sarakstā.

Kopš laika gala arābiem pakļautajās zemēs rakstnieku vārdi veidoti pēc musulmaniskajām tradīcijām. Bieži vien tie ir garī un sarežģīti. Agrāk uzskatīja, ka cilvēkam nepietiek ar vārdu, ko tam devuši vecāki. Personas vārdam bija jāizklāsta raduraksti, jāatklāj,

kur cilvēks dzimis, kādu stāvokli tas ieņem sabiedrībā, kādu amatu pilda, ar kādiem tituliem un pagodinājumiem ir apveltīts. Šiem tā jau garajiem personu vārdiem vēl pievienojās autora paša izraudzīts pseidonīms, kā arī sabiedrības dotās iesaukas, kas dažreiz pauda nicinājumu vai arī ietvēra kādu raksturīgu īpašību vai trūkumu. Pie tituliem un pagodinājumiem piederēja vārdi: *ibn* 'dēls' un *abu* 'tēvs'. Tiesības saukties par kāda dēlu vai tēvu bija stingri reglamentētas, un patvaļīgi tās nevarēja piesavināties. Ja kādas personas vārdā ir vairāki *ibn*, tad tie apzīmē piešķirtos pagodinājumus. Raksturīgs šai ziņā ir IX gs. arābu dzejnieka vārds *Abu Firass ibn al-Hariss ibn Saīds ibn Hamdāns al-Hamadani*. Vārds *al-Hamadani* pauž, ka dzejnieks dzīvojis Hamadānā. Taču bez īpašiem pētījumiem nav pasakāms, kā dēls viņš bijis. Nereti *ibn* ir tituls pat tad, ja īpašvārdā tas minēts vienreiz. Tāpat droši nevar pateikt, ko nozīmē *abu* 'tēvs'. Reizēm tas ir tituls, bet reizēm norāda, ka tēvs nosaukts dēla vārdā.

Sarakstā minētie dzejnieki ir dažādu tautu pārstāvji — arābi, persieši, tadžiki, uzbeki, azerbaidžāņi. Arābi, protams, rakstīja arābiski, bet visi citi tai laika posmā — persiešu valodā. Persiešu valoda no IX līdz XV gadsimtam bija literārā valoda kā visām irāņu tautām un Indijas musulmaņiem, tā arī daudzām tirkū valodu¹ saimes tautām. Persiešu valodas diferenciacija sākās ap XV gs. otro pusi, kad veidojās tadžiku un citu irāņu grupas tautu valodas un literatūra šais valodās.

---

¹ Sk. *tjurku valodas* ZA Terminoloģijas komisijas izdotajā «Valodniecības terminu vārdnīcā». R., 1963, 120. un 243. lpp. Šeit vārds *tjurku* ir darināts ar krievu valodas *тюркские* starpniecību. Pēc autores domām tas būtu atveidojams tieši no oriģinālvalodām, proti, *tirki*, *tirkū valodas*.

Taču vēl joprojām visām tām ir arābu alfabēts, kas papildināts ar dažām rakstu zīmēm atbilstoši nacionālo valodu fonētiskajai specifikai.

Atveidojot IX—XVI gadsimta dzejnieku vārdus latviski, vispirms būtu jārespektē arābu un persiešu fonētika. Tas nav viegli, jo atšķirības starp abu valodu fonētikām ir lielas. Arābiem ir īsie un garie patskaņi, turklāt viens un tas pats patskanis var būt kā garš, tā īss; tekstā neiekļautos divzīlību vārdos akcents ir pirmajā zilbē, trīszīlību vārdos — otrajā zilbē. Persiešu valodā stabili gari patskaņi ir *a, u, i*; uzsvēta ir pēdējā zilbe. Fonētiskajā ziņā atšķiras arī tirkū valodas. Vienās no tām ir garie patskaņi, citās to nav. Akcentēta ir pēdējā zilbe. Daļā aizgūto īpašvārdu tirkū saglabājuši oriģinālvalodas īpatnības. Tā, piemēram, vārdā *Nāzims Hikmets* ir garināts *ā* (*nāzim* pieder pie arābu cilmes vārdiem, tulkojumā nozīmē — dzejnieks).

Mums ir Austrumu valodu zinātāji, kas latviski tulko no oriģināla. Viņi vēlētos transkribēt vārdus pēc persiešu valodas fonētikas. Latviski tad būtu jāraksta: *Nizāmi, Rūdāki, Zākāni* utt. Taču šāda transkripcija pārāk izraibina latvisko rakstu, un vārds ir grūti izrunājams.

Atveidot persiešu un tirkū valodu pēdējās zilbes uzvaru ar latviešu valodā pieņemto garumzīmi nebūtu pareizi. Uzsvari un garinājumi šais valodās nav vienādi. Tā, piemēram, vārdā *šahnāme* (valdnieka grāmata) latviskā rakstā garina *ā*, bet uzsvērtā *e* negarina, lai vārdu varētu locīt.

Apsverot dažādo valodu fonētiskās īpatnības un atšķirības, latviskā transkripcijā ieteicams paturēt garo *ī* adjektīvu galotnēs, tas ir, vārdos, kuri darināti no toponīmiem vai citiem substantīviem, proti: *Sirvani*

(širvānietis), *Gurgani* (gurgānietis), *Marvazi* (mervietis), *Džamī* (džamietis), *Asadi* (lauvīgais; *asad* — lauva), *Nizamī* (likumīgais; *nizam* — likums, kārtība), *Lahuti* (garīgais; *lahut* — gars).

Arābu valoda ir bagāta ar garajiem līdzskaņiem un emfātiskajiem līdzskaņiem, kuru izrunai vajadzīgs īpašs balss nostatījums. Latviešu valodā nav burtu arābu emfātiskajiem līdzskaņiem un nav arī pētījumu, kā tie atveidojami. Intervokāli dubultojušs ir paturams līdzskaņiem *l, m, n, r*.

Koprakstījumā mūsu Vidusāzijas un Kaukāza tautām, tāpat arī Turcijas turkiem, ieviesušies arābu cilmes īpašvārdi, kas sastāv no vairākiem komponentiem. Dubultos *dd* uzbeki atveido ar *td*. Tā, piemēram, arābu vārdu *Nur ed-Dins* var rakstīt nevis ar diviem *d* un defisi, bet ar *td*, savelkot vārdu kopā, proti: *Nuretdins*. Šāda rakstība pievienotajā sarakstā ieturēta visiem vārdiem, kam komponents ir *din*.

Tik stipri palatalizētu *ļ* un *ņ* kā latviešu un krievu valodā nav ne irāņiem, ne arābiem, ne turkiem. Tāpēc, transkribējot no krievu valodas, burti *l* un *n* nav jā-mīkstina. Azerbaidžāņiem ir mīkstais *ķ* un *ġ*. Tā, piemēram, *ġ* sastopams vietvārdā *Ģendža* (runājams ar plato *e*), ko nepareizi ir dēvēt par *Gandžu*.

Arābu valodā nav burtu īsajiem patskaņiem. Korānā, kur kanonizēts ne vien teksts, bet arī rakstība un izruna, diakritiskās zīmes norāda, kāds īsais patskanis lasāms pēc līdzskaņa. Citos rakstos īsos patskaņus nenorāda, un tāpēc pat orientālisti vienu un to pašu patskani atveido dažādi — vai nu pēc persiešu, tadžiku, uzbeku, vai arī vēl pēc kādas citas valodas tradīcijām. Tulkotajos izdevumos un enciklopēdijās var atrast gan *Biruni*, *Fizulī*, gan *Beruni*, *Fuzulī*, kā arī daudzus varian-

tos rakstītu *Nasira Husrova* vārdu. Rakstības varianti izveidojušies vēsturiski, tāpēc vārdam kategoriski nevar norādīt tikai vienu rakstību. Latviešu tulkotāji, kas tulko no starpniekvalodas, sarakstā var izvēlēties variantu.

Rakstniekiem un dzejniekiem ir uzrādīti visi vārdi, iesaukas un tituli. Taču tas nenozīmē, ka tekstā tie visi lietojami uzreiz. Var rakstīt vai sacīt arī tikai šādi: *Firdousī, Džamī, Mehsetī hanuma, Abu Firass*. Vārdi, kas beidzas ar garo *ī*, nav lokāmi. Lai tos iekļautu latviešu valodas sintaktiskajās konstrukcijās, tie lietojami latviskotās ģenitīva formās (piemēram, *Gurgānas Fahritdīns*) vai arī kā attiecīgie latviskie iedzīvotāju nosaukumi (*gurgānietis Fahritdīns*).

Vārdu saraksts

Abass Marvazī (Mervas Abass). Miris ap 815. g. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Abulalla Ģendževī Mahmuds Nizametsdīns (Ģendžas Abulalla). 1080.—1159. Tituls *malik oš-šoara*. Azerbaidžāņu dzejnieks, rakstīja persiešu valodā.

Abuljanbagī (Abutaki) Abass ibn Tarhans Samarkandī (Samarkandas Abuljanbagī). VIII—IX gs. Rakstīja persiešu valodā.

Abunnizams Muhammads Falakī Sirvanī (Sirvānas Abunnizams). 1107.—1146. Rakstīja persiešu valodā.

Abu Bakrs Muhammads ibn al-Abass al-Huvarizmī (Horezmas Abu Bakrs). 935.—993. Rakstīja persiešu valodā.

Abu Firass ibn al-Hariss ibn Saīds ibn Hamdāns al-Hamadani (Hamadānas Abu Firass). 932.—968. Rakstīja persiešu valodā.

Abu Hamids Ouhadatdins Kirmanī (Kermānas Abu Hamids), Miris 1298. g. Rakstija persiešu valodā.

Abu Nuvass (iesauka, tulk.: Sprogu tēvs jeb Sprogainais). 762.—813. Dzimis Huzistānā. Arābu dzejnieks.

Abu Tammams. 805.—846. Dzimis Damaskas tuvumā. Arābu dzejnieks.

Adibs Sabirs Tirmizī (Termēzas Adibs Sabirs). Nogalināts 1151. g. Galma panegiriķis, rakstija persiešu valodā.

Ansarī Abdallahs (cēlies no Muhammada palīgiem — ansāriem, tāpēc Ansarī). 1002.—1088. Dzimis Heratā. Rakstija arābu un persiešu valodā.

Asadī Abu Mansurs Ali ibn Ahmeds Tusī (Tusas Asadī). XI gs. Rakstija persiešu valodā.

Atars (Aptiekārs) Faridatdins Mohammeds ben Ibrahimis. Dzimis 1119. g., miršanas gads nav zināms. Rakstija persiešu valodā.

Aufi (Oufi) Sadidatdins Muhammads Buharī (Buhāras Aufi). XII gs. beigas — XIII gs. sākums. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Azraki Abulmahasins Abu Bekrs Zeinatdins ibn Ismaīls Varraks. Ap 1072.—1132. g. Pēc nostāstiem, dzejnieka tēva namā slēpies Firdousī, bēgdams no Gaznas sultāna Mahmuda dusmām. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Baba Tahirs Urjans (Kailais) Hamadanī (Hamadānas Baba Tahirs). Ap 1000.—1055. g. Sufiju dzejnieks, rakstija persiešu valodā.

Badi az-Zamans ibn Husains Hamadanī (Hamadānas Badi az-Zamans). 969.—1007. Rakstija arābu valodā.

Bahautdins Zuheirs. 1186.—1258. Dzimis Mekā. Arābu dzejnieks.

Balhī Abulmajads (Balhas Abulmajads). X gs. otrā puse. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Balhī Sahids ibn Husains (Balhas Sahids). Dzejnieka Rudakī draugs. Persiešu dzejnieks.

Balhī Abu Šakurs (Balhas Abu Šakurs). Dzimis 915. g., miršanas gads nav zināms. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Bašars ibn Burds Toharistani (Toharistānas Bašars). Dzimis 714. g., nogalināts 784. g. Rakstija persiešu un arābu valodā.

Biruni. Abu Reihans Muhammeds ibn Ahmeds al-Biruni. 972.—1048. Horezmas zinātnieks enciklopēdists, arī dzejnieks. Rakstija arābu valodā.

Buhārī (al-Buḥarī) Muhammads ibn Ismaīls al-Džufī. 810.—870. Rakstija arābu valodā.

Buhturi (al-Buhturi). 821.—897. Dzimis Alepo rajonā. Arābu dzejnieks.

Dakikī (pseidonīms: Smalkais) Abu Ali Muhammads ibn Ahmads Balhī. Miris ap 977. g. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Dehlevī Amirs Husrovs (saukts: Deli Amirs Husro). 1253.—1325. Indijas dzejnieks, rakstija tālaika Deli pilsētnieku sarunvalodā, ko pats dēvēja par dehlevī.

Džahizs Abu Osmans ibn Bahrs (pēc iesaukas al-Džahizs — Bolacis). 775.—868. Dzimis Basrā. Arābu dzejnieks.

Džamī Abdurrahmans Nuretdins bin Ahmads. Dzimis 1414. g. Džamas pilsētā Horasānā, miris 1492. g. Heratā. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Felekī Širvanī Abunnizams Mohammeds (Širvānas Felekī). Ap 1108.—1155. g. Azerbaidžāņu dzejnieks. Rakstija persiešu valodā.

Firdousī (pseidonīms, tulk.: Paradīzes dārzs) Abulkasims. Dzimis ap 941. g. Tusā Horasānā, miris ap 1020.—1025. g. Īstais vārds nav zināms, Abulkasims varbūt ir pagodinājums. Ticamāk, ka dzejnieku sauca: Mansurs ibn Hasans. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Fizulī Muhammeds Suleimana ogli. 1494.—1556. Dzimis Kerbelā. Azerbaidžāņu dzejnieks, rakstīja azerbaidžāņu, persiešu un arābu valodā.

Gurganī Fahritdins Asads (Gurgānas Fahritdins). XI gs. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Hafizs (pseidonīms, tulk.: Korāna zinātājs) Šamsutdins Muhammads. Ap 1325.—1389. g. Dzimis un dzīvojis Širāzā. Rakstīja persiešu valodā.

Hakanī (azerb. val. — Haganī) Afzaltdins Badils Ibrahims ibn Ali Hakanī Širvanī. 1121.—1199. Dzimis un dzīvojis Širvānas pilsētā Šemahā. Azerbaidžāņu dzejnieks, rakstīja persiešu valodā.

Hanzale Bagdisi (Bodgisi) (Bagdisas Hanzals). IX gs. Rakstīja persiešu valodā.

Hilalī (tulk.: Pasmēnesveidīgais) Badratdins. Nogalināts 1529. g. Uzbeku dzejnieks, rakstīja persiešu valodā.

Ibn al-Mukafa (iesauka, tulk.: Kropļa dēls) Abdulahs. Pirms islama saukts: Ruzbehs Dadojes dēls. Dzimis 724. g. Irānā, nogalināts 759. g. Rakstīja arābu un persiešu valodā.

Ibn ar-Rumī. Dzimis 835. g. Bagdādē, nogalināts 896. g. Arābu dzejnieks.

Ibn Nubats. 1287.—1366. Arābu dzejnieks.

Ibni Jamins. Pilns vārds: Amirs Mahmuds ibn Amirs Jaminatdins Tugrai. 1286.—1368. Rakstīja persiešu valodā.

Katrans (azerb. val. — Gatrans) abu Mansurs Tebrizī (Tebrizas Katrans). 1010.—1080. Azerbaidžāņu dzejnieks. Rakstija persiešu valodā.

Kemals Hudžandī. Kemaltdins ibn Masuds (Hodžentas Kemals). Miris ap 1390.—1401. g. Tadžiku dzejnieks.

Lahiki (al-Lahiki) Abans ibn Abdalhamids. Miris ap 815. g. Pirmais pasaulē pazīstamais tulkotājs, kas izmantoja parindeņus. Tulkoja no persiešu un arābu valodas.

Maarri (al-Maarri) Abulala Ahmads ibn Abdulla. 973.—1057. Dzīvojis Sīrijā. Arābu dzejnieks.

Mehsetī (tulk.: Apskaužamā) hanuma Ģendževī. XII gs. Azerbaidžāņu dzejiece. Rakstija persiešu valodā.

Mušfiki Abdurrahmans (Mullo Mušfiki). 1538.—1588. Dzīvojis Buhārā. Tadžiku dzejnieks.

Mutanabi (al-Mutanabi; iesauka, tulk.: Viltus praviētis). 915.—965. Arābu dzejnieks.

Nahšabī Zijaatdins. Dzimis Nahšabā, tagad Karši Uzbekijā. Dzīvojis Indijā. Miris 1350. g. Rakstija persiešu valodā.

Nasirs Husrovs Kubadianī (vēl arī: Nasiri, Nosiri, Nosirs Hisrovs, Hosrovs). 1004.—1075. vai 1090. g. Dzimis Kubadiānā Tadžikijā. Rakstija persiešu valodā.

Nasirs Husrovs Šarifs Isfahanī. XIV gs. Rakstija persiešu valodā.

Navoji (arī Navai — Melodiskais) Ališers (Mirališers) Nizamtdins. 1441.—1501. Dzīvojis Heratā. Uzbeku dzejnieks. Rakstija persiešu valodā.

Nesimī (Nasimī) Sejids Imadtdins. Dzimis 1369. g. Šemahas Nesimas ciemā, nogalināts 1417. g. Alepo.

Azerbaidžāņu dzejnieks. Rakstīja persiešu un arābu valodā.

Nizamī Aruzī Samarkandī Ahmeds ibn Umārs (Samarkandas Nizamī Aruzī). Miris 1160. g. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Nizamī Ģendževī Abu Muhammads Iljass ibn Jusufs (Ģendžas Nizamī). 1141.—1209. Rakstīja persiešu valodā.

Omārs Haijāms. Gijasatdins Abulfaths Omārs ibn Ibrahīms Haijāms. Par Haijamī dzejnieks sevi dēvēja zinātniskajos darbos. Dzimis 1040. g. Nišapūrā. Miršanas gads precīzi nav zināms, varbūt 1132. g. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Omārs ibn Abi Rabīa. 644.—712. Dzīvojis Medinā. Arābu dzejnieks.

Omārs ibn Farīds. Dzimis 1181. g. Kairā. Miris 1234. g. Arābu dzejnieks.

Ouhadatdins Muhammads Anvarī. Miris ap 1169. g. Rakstīja persiešu valodā.

Rudakī Abu Abdallahs (pēc citām ziņām — Abulhasans) Džafars ibn Muhammads. Dzimis IX gs. 50.—60. gados Pandžas Rudakā. Farsi (persiešu) poēzijas Ādams.

Rumī Džalalītdins (Rumas Džalalītdins). Pagodinājuma vārds: Moulevī, Movlevī. Tituls: Moulanā — Mūsukungs. Dzimis 1207. g. Balhā (tāpēc viņu sauc arī par Balhī). Miris 1273. g. Mazāzijas Konjā. Rakstīja persiešu valodā.

Saadi. Muslihatdins Abu Muhammads Abdallahs ibn Mušrifatdins Saadi Širazī. Dzimis ap 1208. g. Širāzā. Miris 1292. g. Rakstīja persiešu valodā.

Sanaī (tadž. val.: Sanoī; pseidonīms, tulk.: Gaišais).

Abulmadžds Madžduds ibn Adams Sanaī Gaznevī (Gaznas Sanaī). 1070.—1140. Persiešu un tadžiku dzejnieks.

Savadži Džamalatdins Salmans. Ap 1300.—1375. g. Pēc cilmes azerbaidžānis. Rakstija persiešu valodā.

Sina. Abu Ali ibn Sina. Vēl arī: Abu Ali Husains ibn Abdallahs ibn Sina (Avicenna). Dzimis ap 980. g. Afšanā pie Buhāras. Miris 1037. g. Hamadānā. Rakstija arābu un persiešu valodā.

Šarifs (aš-Šarifs) ar-Radi. Dzimis 970. g. Bagdādē. Miris 1016. g. Arābu dzejnieks.

Ubaidis Zakanī (Zakanas Ubaidis). Dzimis Zakanas ciemā pie Kazvinas. 1270.—1370. Rakstija persiešu valodā.

Unsurī Abulkasems Hasans ibn Ahmeds. Tituls: Balhas dzejnieku valdnieks. 970.—1039. Persiešu dzejnieks.

Unsur al-Maali Kaikavuss. Dzimis 1021. g. Tabaristānā. Miris 1098. g. Persiešu dzejnieks.

Vatvats (iesauka, tulk.: Sikspārnis). Rašidatdins Muhammads Omarī. Cēlies no halifa Omāra (tāpēc Omarī). 1087.—1182. Dzīvojis Horezmā. Rakstija persiešu valodā.

Piezīme. Saraksts ir salīdzināts un personvārdu rakstība saskaņota ar materiāliem «Isajā literatūras enciklopēdijā», kas iznākusi krievu valodā («Краткая литературная энциклопедия». М., 1962).